

В. ШЕВЧУК

*доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

УДК 348.98

Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій

Розглянуто проблеми дослідження тактичної операції як різновиду криміналістичних технологій. Тактичні операції розглядаються як системні утворення технологічного характеру. Технологічний аспект дослідження тактичної операції забезпечує з'ясування сутності і природи тактичної операції, виявлення її змісту, внутрішньої побудови та специфіки її функціонування. Обґрунтовується, що технологія тактичної операції є похідною від слідчої технології, технології слідчих (розшукових) дій, технології кримінального провадження.

Ключові слова: тактична операція, технологія тактичної операції, криміналістична технологія, технологічний підхід у дослідженні тактичних операцій, тактична операція як технологічна система.

Запровадження технологічного підходу є перспективним напрямом підвищення ефективності побудови тактичних операцій та їх реалізації у кримінальному провадженні. Оперування таким підходом при формуванні концепції тактичних операцій становить нову парадигму криміналістичної науки, здатну підняти на більш високий теоретико-методологічний рівень провадження досліджень у зазначеній царині

знань. Розглядуваний підхід забезпечує вирізнення й вивчення структурних елементів тактичних операцій, їх функцій, послідовного характеру процедур, етапів, стадій, виявлення зв'язків між ними. Включення цього підходу до дослідницького арсеналу дозволяє повніше використовувати теоретичні знання, необхідні для розроблення тактичних операцій, полегшує практичне їх використання.

Крім цього багатоаспектність тактичних операцій як системних утворень передбачає необхідність виокремлення різнопланових напрямів дослідження цих організаційно-тактичних засобів – від внутрішньої побудови і зв'язків системи «тактична операція» до організації й управління в ній. Ось чому стосовно досліджуваного об'єкта особливого теоретико-методологічного значення набуває технологічний підхід, під яким розуміється напрям системного дослідження закономірностей щодо реалізації комплексу взаємопов'язаних дій, заходів і процедур, що виконуються в певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної діяльності і в діяльності з розслідування злочинів [3, с. 13].

Методологічно досліджуваний підхід орієнтовано на послідовну реалізацію системи відповідних дій, заходів, операцій з урахуванням динамічної структури діяльності з розслідування злочинів, включаючи й технології тактичних операцій. Застосовується він для побудови типових програм розслідування, типових тактичних операцій, етапності, плановірності і виступає підґрунтям технологізації формування тактико-криміналістичних комплексів, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань з урахуванням типових слідчих ситуацій [13, с. 22]. Його потрібно розглядати як різновид діяльнісного підходу, що зумовлено природою взагалі діяльності як динамічного процесу, реалізація якого відбувається у формі цілеспрямованих, послідовних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів технологічного характеру.

Термін «технологія» (гр. *techne* «мистецтво, майстерність» + гр. *logos* «слово») означає: 1) сукупність методів оброблення, виготовлення і зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату у процесі виробництва; 2) наукову дисципліну, що вивчає і розробляє технічні особливості виробничих процесів; 3) сукупність наук, відомостей про способи перероблення тієї чи іншої сировини у фабрикат, готовий виріб, а також сукупність процесів такого перероблення [14, с. 703]. Технологічний процес тлумачиться як «процес обробки або переробки матеріалів і виготовлення виробів за суворо встановленою технологією» [6, с. 1245]. Тому поняття «технологія» має подвійне тлумачення і стосується як техніки, так і виробництва.

Із часом поняття «технологія», як слушно зауважує В. В. Тіщенко, вийшло за межі технічних і виробничих процесів і стало поширюватися на складні процеси, які спостерігаються в життєдіяльності суспільства при вирішенні завдань, що постають перед державними і громадськими установами й організаціями в ході їх функціонування [13, с. 21], у тому числі на криміналістичні дослідження.

У сучасній криміналістичній літературі запропоновані різні визначення цієї категорії. Так, А. В. Шмонін технології розслідування злочинів визначає як функціонально зумовлену впорядковану сукупність дій (діяльності), *забезпечених необхідними ресурсами* (курсив наш. – В. Ш.), що реалізуються відповідним суб'єктом у процесі розслідування злочинів [16, с. 365]. М. П. Яблоков виділяє технологічні методи ведення слідства,

що мають за мету забезпечити системне й цілеспрямоване, оперативне й успішне збирання інформації, необхідної для розкриття і розслідування злочинів [19, с. 493–494], і звертає увагу на значимість технологічно-методологічного арсеналу криміналістики й тактико-технологічних рекомендацій [20, с. 10–15]. Л. Д. Самигін підкреслював, що процес розслідування містить так званий базовий рівень – технологічний, який складається з окремих технологічних операцій (маніпуляцій) з тими чи іншими об'єктами за допомогою певних технічних методів, прийомів, способів і засобів [12, с. 24]. В. О. Образцов розглядає криміналістичні моделі технологій досудового провадження як процес пізнання [11, с. 35–57], при цьому технологія тлумачиться ним як механізм, процедура [9, с. 11]. На думку Р. С. Белкіна, це найбільш доцільний та ефективний спосіб виконання деяких трудових операцій у відповідній послідовності [4, с. 84–85].

Запровадження технологічного підходу в окремі напрями криміналістики зумовили потребу у використанні узагальнюючого терміна «криміналістична технологія», під якою пропонується розуміти систему впорядкованих дій та операцій, що утворюють складний процес з виокремленням стадій та етапів його послідовного здійснення з метою оптимізації [2, с. 179]. Основні ознаки цього поняття: а) поділ процесу на взаємопов'язані операції та процедури; б) поетапність і послідовність дій. О. М. Моїсєєв суттєвою ознакою технологій називає їх управлінське значення і процедурний характер [10, с. 7]. За сферою криміналістичної діяльності вони поділяються на: експертні [10,

с. 18–19] та слідчі [18, с. 157–165]. Останні, у свою чергу, за характером слідчої діяльності можуть бути класифіковані на: а) технології застосування техніко-криміналістичних засобів; б) технології слідчих дій і в) технології розслідування злочинів [1, с. 3]. На нашу думку, є сенс запропоновану систему доповнити такими різновидами, як технології тактичних операцій і технології тактичних комбінацій.

У криміналістичній літературі зустрічаються й доволі сміливі пропозиції щодо впровадження технологічного підходу. Зокрема, А. В. Шмонін аргументує потребу внесення змін до системи криміналістики як науки і пропонує змінити назву деяких її розділів, зокрема, III розділ назвати «Технологія тактичних комплексів», а розділ IV – «Технологія розслідування злочинів», залишивши традиційні назви перших двох розділів [16, с. 374–376]. Приєднуємося до вчених, які подібні пропозиції вважають передчасними [19, с. 37]. Водночас підтримуємо позицію тих науковців, які висловлюються за більш активне дослідження такого напрямку, як технологія тактичних комплексів і в тому числі тактичних операцій [15, с. 129–133].

При цьому під технологією тактичної операції слід розуміти процес послідовної реалізації дій, заходів, процедур, пов'язаний з виокремленням стадій та етапів, зумовлених слідчою ситуацією й об'єднаних єдиною метою для вирішення окремих тактичних завдань. Усе це необхідне для оптимізації підготовки, організації та управління тактичною операцією. Для цього потрібно мати чітке уявлення про те, як операція розгор-

тається в часі, які етапи слід пройти для досягнення поставлених цілей і які дії й заходи мають бути виконані на кожному з них. Успішне вирішення вказаних завдань передбачає необхідність розробки своєрідної програми, процедури, що регламентує підготовку й реалізацію тактичної операції.

Оснoву такої програми становить перелік дій і заходів, які необхідно здійснити для досягнення поставленої мети. З урахуванням цього вирізняють тактичні операції з одночасною (паралельною), послідовною і змішаною реалізацією слідчих (розшукових) дій і заходів (як паралельною, так і послідовною). У першому випадку необхідність проведення таких операцій виникає в ситуаціях, коли вагомості набуває фактор часу: якщо здійснити одну дію, то відповідні дії іншої сторони можуть викликати несприятливу ситуацію. При цьому проведення тактичної операції є найбільш ефективним, оскільки інші спроби слідчого можуть суттєво ускладнити положення, наприклад, знищити сліди злочинної діяльності. У другому – послідовність реалізації дій і заходів, що входять до структури тактичної операції, може становити чітку послідовність слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів. Специфіка таких операцій полягає в можливості контролювати їх хід, отримувати проміжну інформацію й за необхідності коригувати її зміст. У третьому – тактичні операції здійснюються в ситуаціях, коли один вплив є недостатньо ефективним, тому потрібно провести систему дій і заходів, які можуть здійснюватися як паралельно, так і послідовно. Такий вигляд має тактична операція «Затримання вимагача на гаря-

чому». Частина операції, пов'язаної з передачею грошей, обов'язково супроводжується фіксуванням цього процесу. На другому етапі відбувається затримання вимагача так, щоб він не встиг позбутися переданого. Вилучення будь-якої ланки з операції або зволікання у провадженні будь-якої з них зробить цю операцію просто безрезультатною.

Таким чином, технологічний характер діяльності з організації і проведення тактичної операції полягає саме в упорядкованості здійснення певних дій, заходів, зміст яких визначено сутністю стадій, етапів. Адже технологія – це послідовна система дій, операцій, процедур у складному процесі, з виокремленням стадій, етапів, що в результаті викликає необхідність його оптимізації й упорядкування. При цьому слід враховувати, що технологія тактичної операції є похідною від слідчої (розшукової) технології, технології слідчих (розшукових) дій, технології досудового розслідування та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. Технологія тактичної операції є різновидом криміналістичної технології.

Варто зауважити, що тактична операція – це технологічна система. Технологія тактичної операції передбачає системне уявлення про цю операцію з позицій технологічного підходу, розроблення програм її ефективного проведення, що забезпечує системну реалізацію в межах тактичної операції слідчих (розшукових) дій у поєднанні з оперативно-розшуковими й організаційними заходами, діями та процедурами технологічного спрямування. Специфіка технології підготовки і проведення тактичних операцій полягає

в комплексному й послідовному провадженні системи слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Усі слідчі (розшукові) дії мають різний ступінь технологічного змісту, що пояснюється природою їх походження та специфікою джерел доказової інформації. Найбільш складною системно-технологічною формою втілення технології слідчих дій є здійснення тактичних операцій, що забезпечує найбільш раціональну послідовність проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів та організаційних дій і процедур. Отже, тактична операція, як системне утворення технологічного характеру, може розглядатися як засіб організаційно-тактичного спрямування, пов'язаний з оптимізацією вирішення тактичних завдань шляхом послідовної реалізації системи дій, заходів, процедур.

Технологічний аспект планування та проведення тактичної операції тісно пов'язаний із структурою цього тактичного засобу, зокрема із її функціональним блоком, який розкриває специфіку реалізації тактичної операції, її розвиток і включає шість послідовних взаємозв'язаних етапів: 1) аналіз і оцінка слідчої (судової) ситуації; 2) постановка тактичного завдання і визначення мети тактичної операції; 3) прийняття рішення про проведення тактичної операції; 4) створення моделі тактичної операції та програми її реалізації; 5) здійснення тактичної операції; 6) оцінка досягнутих результатів.

Реалізація тактичної операції розпочинається з аналізу й оцінки слідчої (судової) ситуації, тобто сукупності умов (обстановки), у яких в даний момент здійснюється розслідування або судове

провадження [6, с. 630]. Це дозволяє визначити проблему, яку необхідно розв'язати. У свою чергу з'ясування характеру і змісту проблеми відкриває шлях до розуміння і формулювання тактичного завдання. А це завдання розглядається як мета операції, тобто передбачуваний, очікуваний, бажаний результат, на який спрямовано дії суб'єкта з проведення тактичної операції. У зв'язку із цим слушно слід визнати думку І. М. Комарова стосовно того, що в процесі аналізу визначальним системоутворюючим чинником у тактичних операціях виступають їх інтегруючі цілі, навколо яких об'єднуються різні компоненти (слідчі дії, оперативно-розшукові й організаційно-технічні заходи та ін.), різні види відносин (тактичних операцій з кримінально-процесуальним законодавством) і порядок компонентів за цими відносинами, що в сукупності й утворює поняття «структура». Виходячи із цього, структури тактичних операцій як головні характеристики будь-яких систем визначають їх інтегруючі цілі, що діють як закон композиції й визначають функціонування й розвиток системи. Тут слід зазначити особливу роль структур, де вони є не лише системоутворюючими, а й системозберігаючими чинниками [8, с. 44]. І це виправдано, оскільки тактична операція за своєю природою є програмно-цільовою системою, тобто вона апріорі цілеспрямована на досягнення певного результату. Як справедливо підкреслював І. Ф. Герасимов, тактична операція – це завжди програмно-цільова система, яку створено для досягнення певної мети (комплексу цілей), для здійснення дій за задалегідь

заданою, попередньо спрогнозованою і спланованою програмою [7, с. 33].

Прийняття рішення про проведення тактичної операції – остаточне й однозначне визначення стосовно доцільності застосування саме цього організаційно-тактичного засобу як найоптимальнішого у даних умовах. Як складний вольовий акт воно приймається слідчим, прокурором, суддею на основі визначеної сукупності інформації, фактів, знань. Здійснюючи цей акт, суб'єкти проведення тактичної операції повинні проаналізувати передусім доцільність (процесуальну, технічну, технологічну) і реальну можливість реалізації цього тактичного засобу. Крім того, в обов'язковому порядку враховується наявність відповідної мети і тактичного завдання, які можуть бути досягнуті й вирішені лише шляхом здійснення тактичної операції.

Після прийняття рішення про проведення тактичної операції відбувається побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції.

Крім того, програму необхідно розробляти з урахуванням можливостей її належного забезпечення. Йдеться передусім про організаційне забезпечення, де найвагомішими складниками є ка-

дрове та технічне забезпечення. Це питання вирішується з урахуванням того, наскільки екстреною є тактична операція, для досягнення якої мети вона проводиться, якими є її масштаби, характер і обсяг майбутньої роботи. Тому в деяких випадках виникає потреба у коригуванні наміченої програми, її уточненні та доповненні, здійсненні необхідних кадрових перестановок, перегляду функцій учасників.

Проведення тактичної операції відбувається шляхом здійснення конкретних упорядкованих проявів активної діяльності відповідних суб'єктів, спрямованих на досягнення поставленої мети і розв'язання тактичного завдання. Активність суб'єктів (учасників) тактичної операції реалізується передусім шляхом здійснення необхідних процесуальних та непроцесуальних дій та заходів, що входять до структури цієї тактичної операції. При цьому можливе одночасне (паралельне), послідовне і змішане проведення слідчих дій і заходів у межах тактичної операції. Проведення дій і заходів передбачає їх підготовку, безпосереднє здійснення і фіксацію результатів відповідно до вимог чинного законодавства. Найбільш доцільну послідовність визначає слідчий (прокурор, суддя) виходячи з мети, завдань, ситуації, наявних доказів і ресурсів. Ця послідовність знаходить своє відбиття у структурі моделі конкретної тактичної операції.

Оцінка результатів тактичної операції передбачає підведення її підсумків, аналіз досягнутого, де враховуються як успіхи, так і недоліки. На цій основі приймається рішення про завершення операції або доведення її до логічного

кінця, якщо щось пропущено, не допрацьовано або зроблено не так. Крім того, складаються необхідні для оформлення виконаної роботи документи (наприклад, подаються письмові рапорти учасників операції, складаються пояснення, оформлюються висновки спеціалістів) та обмірковуються питання про те, коли, яким чином слід реалізовувати результати операції.

Ураховуючи вищевикладене, у роботі теоретичних засад формування та реалізації тактичних операцій доцільно використовувати технологічний підхід, що забезпечує їх глибоке і різнобічне дослідження. Зазначений підхід набуває все більш широкого застосування у криміналістиці, значно розширюючи можливості та перспективи наукового пізнання у цій царині знань. Тактичні операції необхідно вивчати із урахуванням її технологічних характеристик. Технологічний аспект дослідження тактичної операції може забезпечити з'ясування сутності і природи тактичної операції,

виявлення її змісту, внутрішньої побудови та специфіки її функціонування. Тому специфічним предметом криміналістичного вивчення й необхідною умовою дослідження й розгляду тактичної операції як технологічної системи є виявлення відповідних закономірних, внутрісистемних зв'язків і відносин між структурними елементами цього утворення. Технологія тактичної операції передбачає системне уявлення про цю операцію з позицій технологічного підходу, розроблення програм її ефективного проведення, що полягає в комплексному й послідовному провадженні системи слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Тактичну операцію як системне утворення технологічного характеру слід розглядати як різновид криміналістичних технологій і як засіб організаційно-тактичного спрямування, пов'язаний з оптимізацією вирішення тактичних завдань шляхом послідовної реалізації системи дій, заходів та процедур.

Список використаної літератури

1. Аминев Ф. Г. Об использовании криминалистических технологий при осмотре места происшествия / Ф. Г. Аминев // Рос. следователь. – 2009. – № 20. – С. 2–4.
2. Барцицька А. А. Категорія «криміналістична технологія» в понятійному апараті криміналістики / А. А. Барцицька // Митна справа. – 2011. – № 5 (77). – Ч. 2. – С. 179.
3. Барцицька А. А. Криміналістичні технології: сутність та місце в системі криміналістичної науки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Барцицька. – Одеса, 2011. – С. 13.
4. Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня (злободневные проблемы российской криминалистики) / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2001. – С. 84–85.
5. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 630.
6. Великий глумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – С. 1245.
7. Герасимов И. Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений (к проблеме алгоритмизации деятельности следователя) / И. Ф. Герасимов // Алгоритм и организация решений следственных задач : сб. науч. тр. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1983. – С. 33.
8. Комаров И. М. Криминалистические операции – криминалистический метод познания в уголовном судопроизводстве / И. М. Комаров // Изв. Алт. ун-та. – Барнаул, 2002. – № 2 (24). – С. 44.

9. Криміналістика : учебник / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юрист, 1997. – С. 11.
10. Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія / О. М. Моїсєєв. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011. – С. 18–19.
11. Новый энциклопедический словарь. – М. : РИПОЛ, 2012. – С. 1338.
12. Образцов, В. А. Криміналістика: модели средств и технологий раскрытия преступлений / В. А. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – С. 35–57.
13. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – С. 24.
14. Тіщенко В. В. Криміналістичні технології в теорії та практиці розслідування / В. В. Тіщенко // Акт. пробл. держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. л-ра, 2008. – Вип. 44. – С. 22–26.
15. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. – Т. 2. – М. : ООО «Изд-во Астрель», ООО «Изд-во АСТ», 2000. – С. 703.
16. Фомина А. С. Основные тактические операции при расследовании серийных убийств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Фомина. – Воронеж, 2003. – С. 129–133.
17. Шмонин А. В. Методология криміналістическої методикі : монографія / А. В. Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 365.
18. Щур Б. В. Слідчі технології у криміналістичній методикі / Б. В. Щур // Митна справа : наук.-аналіт. журн. – 2011. – № 1 (73). – Ч. 2. – С. 157–165 та ін.
19. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур. – Х. : Харків юрид., 2010. – С. 37.
20. Яблоков Н. П. Общие положения криміналістическої методикі расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2001. – С. 493–494.
21. Яблоков Н. П. Роль криміналістики в правоприменительной деятельности и практике подготовки юристов широкого профиля / Н. П. Яблоков // Вестн. криміналістики. – 2008. – Вып. 1. – С. 10–15.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2013.

Шевчук В. Технологія тактическої операції як різновидність криміналістических технологій

Рассмотрены проблемы исследования тактической операции как разновидности криміналістических технологий. Тактические операции рассматриваются как системные образования технологического характера. Технологический аспект исследования тактических операций обеспечивает уяснение сущности и природы тактической операции, выявление ее содержания, внутреннего строения и специфики ее функционирования. Обосновывается, что технология тактической операции является производной от следственной технологии, технологии следственных (разыскных) действий, технологии уголовного производства.

Ключевые слова: тактическая операция, технология тактической операции, криміналістическая технология, технологический подход в исследовании тактических операций, тактическая операция как технологическая система.

Shevchuck V. The taktikal operation technology as a variation of criminalistic technologies

The problem of studying the dependence of tactical operations on the kind of crime is considered. The information basis for the development of typical tactical operations is constituted by the criminal characteristic of a certain kind of crimes. In its turn, a particular kind of crime determines specific features of the manner in which tactical operations are conducted and functions as a means of tactical influence on the state of investigation.

Key words: tactical operation, kind of crime, kind of tactical operation, dependence of tactical operations on the kind of crime.